

БОГАТСТВО СКРИВЕНИХ ТОКОВА ЛИТЕРАТУРЕ

(Немања Радуловић, *Подземни ток (езотерично и окултно у српској књижевности)*, Службени гласник, Београд, 2009)

Књига Немање Радуловића *Подземни ток (езотерично и окултно у српској књижевности)* која се у издању Службеног гласника (библиотека Књижевне науке) појавила 2009. године, сачињена је од нешто измењених текстова већ објављиваних у периодици („Коментар уз *Теозофе* Исидоре Секулић“, „Стојковићев *Кандор* као иницијацијски роман“, „О неким изворима Кодерове митологије“, „Езотерични оквири *Луче микроkozма*“, „Окултни свет Драгутина Илића“, „Лазар Комарчић, пионир спиритизма“ и „Проповедник невидљиве цркве“). Остали текстови објављени су први пут у овој књизи.

„Подземна“ учења, масонство, разна хришћанска јеретичка учења, блиско и далекоисточне религије прате епитети затворени и тајанствени. У ствари, према тврђењу Немање Радуловића, већина ових учења, која су одступала од званичних европских религија, је у неким периодима историје била веома модерна, дакле отворена једном (неконзервативном) делу јавности, да би у New Age-у, уколико у међувремену нису заборављена, постала нека врста mainstream-а. Отуд епитет „подземни“ у овом случају ваља схватити пре свега у смислу маргиналности, односно подређености у односу на неке друге књижевне токове, а не неприступачности.

Радуловић се бави само неким од маргинализованих жанрова. Како сам каже, предмет његовог проучавања су езотерично и окултно. Ако езотерију узмемо у смислу учења дефинисаних у уводу књиге и у смислу иницијацијских организација, може се рећи да су Милутиновић и Кодер у контакту са езотеричном традицијом у њеном правом виду, док су код других писаца које Радуловић помиње те везе нешто мање очигледне. Ипак, Радуловић издваја теме које су заједничке у опусима наведених аутора: божанственост човека, односно еманационизам насупрот креационизму (које налази код Милутиновића, Вуличевића, Комарчића, Илића, Митриновића, донекле Кодера, Атанасија Стојковића и Његоша) и преегзистенцију душе (код Његоша, донекле Милутиновића и Вуличевића, док је код Илића преегзистенција замењена реинкарнацијом). Међутим, заједничке теме не подразумевају обавезно континуитет и константни утицај ових писаца једних на друге. Више се ради о топосима езотеризма, односно корпусу езотеричних тема у светској интелектуалној баштини из којег су

различитим путевима теме долазиле до наших простора и биле прихваћене од појединих, на жалост ретких и углавном мање цењених, књижевника.

У наведеној књизи Радуловић, након уводног дела у коме нас упознаје са кључним терминима, хронолошки прати развој алтернативне езотеричне и окултне мисли у нашој књижевности, и то од *Кандора*, објављеног почетком 19. века, до педесетих година 20. века, односно до практичне афирмације СФ жанра. Истичући притом и интересантну чињеницу да је први наш роман, *Кандор или Откровење египатских мистерија*, Атанасија Стојковића иницијацијски и езотеричан.

У поглављу о Сими Милутиновићу Сарајлији (*Сима Милутиновић између источне и западне традиције*) Радуловић указује на везу између појединих Милутиновићевих песама (*Мазда, На питање шта све радим одговор, Расвит самоће...*) и неких кључних места езотеричне традиције (златно доба, мноштво светова, циклично уништавање и обнављање светова...). Претпоставља да је Милутиновић ова схватања углавном преузео од масона, којима је припадао, али уочава и утицаје хиндуизма, јудаизма, западне јеретичке мисли, као и исламског езотеризма дервишког бектеши реда.

У *Езотеричним оквирима Луче микрокозма* осврће се на део опуса Петра Петровића Његоша, вероватно најинтересантније личности наше књижевности 19. века. Иако православни владица и државник једне конзервативне балканске државице, Његош у *Лучи микрокозма* полази од очигледно јеретичких претпоставки (душа као искра, пропаст света, хаос ... само су неке од њих). Оне, према Радуловићевом мишљењу, потичу од различитих варијанти езотеричног хришћанства, познатих европској (пре свега руској) култури у 18. и на почетку 19. века. Најјаче утицаје Радуловић види у мартинизму и месмеризму, као и слободном зидарству. Такође уочава да је у *Лучи* Његош своју основну идеју о преегзистенцији душе преузео од Оригена, богумила и кабале.

Истакнуто место у Радуловићевој књизи заузима песник Ђорђе Марковић Кодер, и то пре свега због специфичности његове митологије у чијем се стварању користио окултном и езотеричном традицијом, „узимајући из ње оно што му је већ било блиско кроз фолклорне облике“. За Кодерову митологију изузетно је значајан култ мајке којој пали анђели откривају небеске тајне. Друга битна карактеристика Кодеровог стваралаштва је његово учење о небеском језику и језику птица.

Некадашњи протестантски свештеник и проповедник валдешке цркве, Људевит Вуличевић, о коме Радуловић пише у поглављу *Проповедник невидљиве цркве*, близак је радикалним токовима протестан-

тизма, од којих преузима и идеје хришћанске езотерије и теозофије. Најбитнија ставка у његовој филозофији и стваралаштву је тзв. невидљива црква која је у суштини блиска модерном неканонизованом индивидуалном хришћанству.

Лазар Комарчић је у време када је живео и стварао био познат као веома плодан и разноврстан романописац. Међутим, неки аспекти његовог рада тек су у данашње време доживели афирмацију. Такав је случај пре свега са *Једном угашеном звездом*. Иако је овај роман Комарчић стварао под јаким утицајем спиритизма, временска дистанца је учинила да га данашње генерације не доживе као спиритистички, већ као један од наших првих СФ романа. Комарчић је један од најистакнутијих представника спиритизма код нас, али не и једини. Радуловић извесно интересовање за спиритизам и назарене уочава и у неким делима Симе Матавуља, Милете Јакшића, Јаше Томића и Јована Јовановића Змаја. И Драгутин Илић у наше време са успоном СФ жанра добија значај и разумевање какви му припадају. На један део његовог стваралаштва (*Светле слике, Моја исповест, Секунд вечности, После милијон година...*) пре свега утиче теозофска мисао Блавацке, спиритизам и слична учења с краја 19. века, а неке од најинтригантнијих тема његовог стваралаштва су слике Индије и Тибета као земаља скривеног краљевства, идеја да је Луцифер дао знање људима, да је Христ боравио у Индији и сл.

Једна од највећих сличности аутора о којима у *Подземном току* пише Радуловић јесте искрено веровање у езотерично и окултно. Једини изузетак у том смислу је Исидора Секулић која се није нарочито интересовала за такву тематику и, што је још важније, није веровала у њих. Ипак, једном приликом слушала је предавање истакнутог теозофа Рудолфа Штајнера и у кратком тексту *Теозофи* изнела своја запажања о њему. Интересантно је да, упркос томе што теозофија претендује на синтезу филозофије, науке и религије, Исидора Секулић негира њену научност и у потпуности је одбацује. У истом тексту (*Исидора Секулић и Рудолф Штајнер – књижевност и антропозофија*) Радуловић пише о активностима антропозофа у периоду након Првог светског рата, нарочито истичући оснивање Општег антропософског друштва (1925. године) и излагање њихових часописа, као и оријентацију неких антропософа ка усменој књижевности, првенствено према епиској песми и бајци.

Димитрије Митриновић је данас углавном заборављен у широј јавности. Према тврђењу Немање Радуловића, његов истински значај огледа се у езотеричној мисли. Еклектичар по природи, Митриновић је објединио христјанизовану теозофију Блавацке, старије изворе хришћанске езотерије и источне религије, и антиципирао појаву New Age-а. Можда вреди као посебно занимљиву истаћи његову идеју о

Аријанима и аријанству, али и поменути да се у подели тадашњих теозофа на оне који су ближи расизму и просоцијалистички оријентисане, Митриновић сврстава уз ове друге. У тексту *Уместо закључка* Радуловић даје својеврсну синтезу ове књиге истичући између осталог да се и на доскора маргиналном примеру езотеричне и окултне књижевности „може пратити уклапање српске књижевности у европски контекст“, а у додатку *Драгутин Илић о Распућину* пише о Илићевој перцепцији специфичне Распућинове личности.

Након читања монографије Немање Радуловића *Подземни ток (езотерично и окултно у српској књижевности)*, можемо закључити да је написана пре свега у доброј намери да се осветле и афирмишу неки од неоправдано занемарених токова наше, па и европске књижевности. На жалост, неспорна је и Радуловићу добро позната чињеница да велики број културних посленика има незгодан обичај да квалитет књижевног дела поистовећује са његовим жанром. Уколико се у делу говори о рату, социјалној неправди, љубави (поготово трагичној) или некој другој „великој“ теми, оно има већу шансу да га прогласе великим и уврсте у класике. Научна фантастика, детективска прича, хорор и слични жанрови некако остају скрајнути од главних токова, а њихови аутори, осим ако немају и дела са захвалнијом тематиком, остају забележени у књижевној историји само као сапутници праве, озбиљне књижевности.

Књижевници (са изузетком Његоша) о којима у овој књизи на веома лијеп и инспиративан начин пише Радуловић не важе за „велике“ у официјелним научним круговима, а њихова су дела углавном заборављена. Њихов књижевни таленат у већини случајева може бити дискутабилан, али чини се да намера Немање Радуловића није ни била да нам укаже на књижевне квалитете поменутих аутора и њихових дела (мада је донекле и у томе успео) већ да нам „отвори умове“ за несумњиву жељу ових писаца да померају границе, не само тематске, него и филозофске и религијске. И да похвали њихове покушаје да разумеју свет и његово стварање, ван граница званичне религије.

Татјана Ивановић